

bizi bu noktaya da götürebilmektedir, fakat kendisi bunu sadece çitlatıp üzerinde çok da durmamaktadır.

Kısacası, Gschwandtner'in bu eseri, Marion'un fenomenolojisine yöneltilen en ciddi eleştirileri birçok yönden ve ilk defa bu kadar kapsamlı bir şekilde sunmaktadır. Günümüzde, Husserl ve Heidegger sonrası fenomenoloji tartışmalarına en önemli katkılardan birini sağlayan ve din felsefesi açısından önemli mülâhazaları bulunan Marion'un fenomenolojisi üzerine yapılmış ender çalışmalardan birisi olma özelliğini de taşımaktadır. Marion'a yöneltilen daha önceki farklı cenahların tek taraflı eleştirilerden (Marion'un fenomenolojiyi dinin hizmetine sokması ya da aynı şekilde, dini fenomenolojinin hizmetine sokması) farklı olarak Gschwandtner bu kitabında, Marion fenomenolojisinin mevcut haliyle içinden çıkamayacağı, Marion'un kendi fenomenolojisinin dinamiklerinden yola çıkarak esaslı eleştiriler getiriyor. Filozofun daha önceki eleştirilere sonradan eserlerinde yer vererek aşmaya çalışmasından gördüğümüz üzere, bu kitabın getirdiği eleştirilere nasıl bir cevap vereceği ve düşüncesinin seyrine neler katabileceği çağdaş kâta felsefesi için bir merak konusu olacaktır.

Kadir Filiz

(Doktora Öğrencisi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Felsefe Bölümü)

Mâtürîdîler ile Eş'arîler Arasındaki Görüş Ayrılıkları

Emrullah Yüksel

İstanbul, Düşün Yayıncılık, 2012, 167 sayfa.

Sünnî kelâmın kurucuları addedilen Ebü'l-Hasan el-Eş'arî ile Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin, İslâm düşüncesinin teşekkülünde ve gelişiminde önemli etkileri vardır. Günümüzde de görüşlerinin hâlâ savunulması, takipçilerinin olması bunun önemli bir kanıtıdır. Eş'arî ve Mâtürîdîler "Ehl-i sünnet, cemaat, Sünnî" vb. gibi başlıklar altında birleşseler de, zaman zaman aralarında ihtilâflı meselelerin olduğu bilinmektedir. Prof. Dr. Emrullah Yüksel'in *Mâtürîdîler ile Eş'arîler Arasındaki Görüş Ayrılıkları* isimli çalışması da bu ihtilâfları, ihtilâflarda kullanılan delilleri, öncül ve kabulleri incelemektedir.

Müellif aynı zamanda kitabında Eş'arî ve Mâtürîdî ekseninde ihtilâf meselesine ve ihtilâfın İslâm düşüncesindeki yerine de değinmektedir.

Eser "Giriş", üç ana bölüm ve "Sonuç" kısımlarından oluşmaktadır. "Giriş" bölümü "Görüş Ayrılıklarının Kaynağı" ve "Eş'arî ve Mâtürîdî'nin Hayatı" şeklinde iki ana kısma ayrılmaktadır. "Görüş Ayrılıklarının Kaynağı" kısmında müellif, ihtilâfların alt zemininin incelenmesinin gerekliliğine dikkat çekmektedir. İlk olarak ihtilâfın insanın yaratılış hikmetine uygunluğuna, insanların tek tip yaratılmadığına değinen müellif, düşüncenin gelişimi için fikir ayrılıklarının zorunlu olduğunu vurgulamaktadır. Çeşitli âyetler ve hadislerden delil getirerek tek tip yaratılmanın gelişmeye mâni olduğunu söyleyen müellif, insanlar arasındaki ihtilâfın doğal, hatta gelişme için gerekli bir unsur olduğunu savunmaktadır. Ayrıca kişinin fikrî tekâmülünde fizikî, sosyal çevrenin önemli etkilerinin olduğunu söyleyerek gelişen ihtilâflara bu gözle de bakılması gerektiğini vurgulamaktadır. Son olarak yazar, İslâm'ın bütün insanlığı Kur'an'ı anlamaya çağırıldığını belirterek Kur'an'dan hüküm çıkarmanın kimse için tekeli olmadığını söylemektedir. Gazzâlî'den alıntı yapılarak ataların dininden, mezhep olgusundan kurtulmanın gerektiğini iddia eden müellif (s. 9-23), kanaatimizce çelişkiye düşmektedir. Çünkü hem ihtilâfı savunup hem de ihtilâfın, görüş ayrılıklarının müesseseseleşmiş hali olan mezhebi temelden, külliyen eleştirmek birbiriyle çelişkili durumlardır.

"Eş'arî ve Mâtürîdî'nin Hayatı" başlığını taşıyan birinci bölüm, iki ekolün kurucularının hayatlarını, yetiştikleri ortamı, mezheplerinin teşekkülündeki etkilerini ve kelâm yöntemlerini inceleyen kısımdır. Yazar, Eş'arî'nin kendi ismiyle mezkûr mezhebin kurucusu olduğunu, sahâbeden Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin soyundan geldiğini, doğum tarihi hakkında ihtilâf olmakla birlikte, hicrî, 260 yılının daha doğru olarak gözüktüğünü tespit ettikten sonra, eserleri kısmında sadece günümüze ulaştığını söylediği beş eserinin ve daha birçok eserinin isminin geçtiğini belirterek yetiştiği sosyal çevreyi tasvir etmeye girişir. Yetiştiği dönemi Basra ve Bağdat olmak üzere iki gruba ayırarak kısa bilgiler verir. Eş'arîliğin doğuşuna değinerek bölgedeki fikrî akımları kısaca belirtir. Eş'arî'nin hayatını üç kısma ayırmamız gerektiğini söyleyen müellif, bunları "Mûtezilî olduğu dönem, Mûtezile'den ayrılarak Ehl-i sünnet'in kurucuları sayılan Küllâbiyye mezhebini benimsediği dönem ve kendi mezhebini oluşturduğu dönem" şeklinde tasnif eder. Son olarak kelâm yöntemine değinerek onun akıl-nas dengesini koruduğunu; ama akli âyetlerin zâhirlerini teyit eden bir alet şeklinde kabul ettiğini belirtir. Birinci bölüm, Eş'arî'den sonra Mâtürîdî'nin hayatı ile devam etmektedir. Müellif, Mâtürîdî'nin hocalarının ismini zikrederek Mâtürîdî'nin "İmâmü'l Hüdâ", "Âlemü'l Hüdâ", "İmâmü'l-mütekellimîn" gibi lakaplarla anılmasına rağmen çoğu ricâl, terâcim ve tabakat

eserlerinin Mâtürîdî'den bahsetmediğini söylemektedir. Kitapta Mâtürîdî'nin eserlerinin sadece isimleri verilmekle yetinilmiş, herhangi bir yorumda bulunulmadan Mâtürîdî'nin yetiştiği ortam ve siyasî bağlam izah edilmeye çalışılmıştır. Yazar, Mâtürîdî'nin çeşitli aklî ve fikrî tartışmaların ortasında neşet ettiğini; lâkin Eş'arî gibi yoğun mezhep çekişmelerinin olduğu bir ortamda hayat sürmediğini belirterek bunun da Mâtürîdî'nin meseleleri daha sakın ve salim bir zihin ile yorumlayabilmesine imkân tanıdığını vurgulamakta; Mâtürîdîliğin Eş'arîliğe nazaran daha az yaygın olmasını ve araştırmacıların ilgisini Eş'arî'ye nazaran daha az çekmesinin nedenlerini açıklamaktadır. Bunlar; İslâm âleminde genellikle Meşşâî-felsefî sistem hâkim olduğundan Eş'arî ekolün daha çok tutulması, Eş'arîliği Ehl-i sünnet içinde tek doktrin kılma arzusu, Mâtürîdî ekole has metodun semantik zorluğu ve Ebû Hanîfe'nin fıkhıta olduğu gibi itikadî alanda da otorite kabul edilmesidir. Bilindiği üzere, İmam Mâtürîdî, Hanefî ekolüne mensup bir âlimdir. Bu yüzden onun kelâm sahasında orijinal görüşler ortaya koyması, Ebû Hanîfe'nin mezhep içindeki hem fıkıh hem de itikadî alandaki konumunu değiştirmemiştir. Müellifin belirttiği gibi, kaynakların İmam Mâtürîdî'yi ihmali âşikârdır. Meselâ aynı asırda yaşamalarına rağmen İbnü'n-Nedîm, Mısır'daki Ehl-i sünnet âlimi Tahâvî'den bahsedip Mâtürîdî'den bahsetmemiştir. İbn Hallikân *Vefeyâtü'l-a'yân* isimli eserinde Mâtürîdî'den bahsetmediği gibi Abdülkâhir el-Bağdâdî de *el-Fark beyne'l-fırak* ve *Usûlü'd-dîn* isimli eserlerinde ondan bahsetmemiştir. İbnü'l-Esîr İmam Mâtürîdî'nin yaşadığı bölgeden bahsetmesine rağmen, bölgenin âlimlerine dair bilgi vermemiştir. İbn Kesîr, Mû'tezilî Kâ'bî'ye önem vermesine rağmen, Mâtürîdî gibi onunla ilmî münakaşalara girenleri zikretmemiştir. İbnü'l-İmâd ise Sâmânî Devleti'nden övgüyle bahseden bir eser kaleme almış; fakat dönemin en önemli mütefekkirlerinden biri olan İmam Mâtürîdî'den kitabında bahsetmemiştir. Eş'arî olan İbn Hazm, kesb konusunda çeşitli münakaşalar yapmış, onu cebir olarak saymış ve İmam Mâtürîdî'yi zikretmiştir. Aynı şekilde İbn Haldûn *Mukaddime*'sinde kelâm ilminin doğuşu ve gelişimine ayırdığı bölümde İmam Mâtürîdî'den bahsetmemiştir. Müellif, kitapta bu ihmalin bazı sebeplerini zikrederek kendi görüşünü belirtmekle birlikte, meseleyi sadece Ebû Hanîfe'nin otorite olmasına bağlamak yeterli gözükmemektedir. Çünkü kelâm kitaplarının İmam Mâtürîdî'yi ihmal ettiği gibi, Hanefî kaynaklar da gereken önemi göstermemişlerdir. *el-Kand fî zikri ulemâi Semerkand* gibi Mâverâünnehir'e ait ricâl eserleri de aynı şekilde bu ihmale ortak olmuşlardır. Kanaatimizce müellifin zikrettiği nedenler, her ne kadar geçerli de olsa, yeterli değildir. Bunun yanında daha önemli ve etkili sebeplerin olduğu âşikârdır. Bunun en önemli sebebi Eş'arî ve geliştirdiği ekol mensuplarının hilâfet çevresinde yaşayıp Mâtürîdî ve haleflerinin hilâfet ve ilmî bölgeden uzakta yaşamalarıdır. Diğer etkili sebep ise Eş'arî'den sonra gelen

Bâkılânî, Cüveynî, Gazzâlî, Fahreddin er-Râzî, Âmidî gibi âlimlerin Eş'arî mezhebinden olmaları veya kendilerini bu ekole nispet etmeleridir. Bakıldığı zaman bu isimler sadece kendi zamanlarında değil, öte yandan İslâm düşünce tarihinde otorite isimlerdir. İlmî bakımdan otorite kabul edilen bu âlimlerin kendilerini Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'ye nispet etmeleri, kanaatimizce Eş'arîliği Mâtürîdîlik'ten daha ön plana çıkarmıştır.

Bölümde ele alınan son mesele, Mâtürîdî'nin kelâm yönteminin keyfiyetidir. Müellif, Mâtürîdî'nin herhangi bir aşırılığa kaçmaksızın akla büyük önem verdiğini, aklı da nakli de birer bilgi kaynağı kabul ettiğini söyler. Özellikle Mâtürîdî'nin kelâma bir problem olarak ilk defa bilginin kaynaklarını yani bilgi felsefesini dahil ettiğini ve bunu Bâkılânî gibi kelâmcıların da benimsemediğinin altını çizmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta Mâtürîdî'nin bilgi anlayışı değil, getirdiği sistemdir. Yoksa Bâkılânî'nin bilgi anlayışında bir değişiklik yoktur. Buradaki problem tamamıyla tasnifle alâkalı bir durumdan kaynaklanır. Daha önceki kelâm eserlerinde konulara doğrudan dahil olunurken, Mâtürîdî sonrası eserlerde meseleler sistematik olarak incelenmeye başlanmış ve bunun neticesinde ilk mesele epistemolojiye ayrılmıştır. Burada belirtilmesi gereken diğer bir mesele ise sadece Bâkılânî'de değil, daha sonraki diğer kelâm âlimlerinin eserlerinde de bu tasnifin olmasıdır.

“Görüş Ayrılıklarının Niteliği” adını taşıyan üçüncü bölüm, görüş ayrılıklarının genel sebeplerine değinmektedir. Eş'arî ve Mâtürîdî'lerin ayrı çevrelerde yetişmelerine rağmen, ilke, gaye ve yöntemlerinin aynı olduğu belirtilmekte, aralarındaki ihtilâfın aslı konularda değil, fer'î meselelerde olduğu savunulmaktadır. Ayrıca müellif burada görüşler Eş'arî ve Mâtürîdî'ye nispet edildiği için doğrudan bu şekilde isimlendirmeye gittiğini söylemektedir. Yani müellif buradaki ihtilâfın sadece iki mezhep kurucusuna değil, daha sonraki dönemlere de ait olduğunu dile getirmektedir. Görüşlerin doğrudan mezhep kurucuları olan Eş'arî ve Mâtürîdî'ye nispet edilmesinden dolayı bu şekilde bir isimlendirmeyi tercih etmiştir. Bölümde incelenen konu önemli olmasına rağmen, konuya oldukça kısa değinilmiştir. Müellif sadece genel sebeplere değinmiş, daha sonra tek tek açıkladığı meselelerin bir nevi ana saiklerinin kısa bir özetini sunmuştur (s. 24-49).

Çalışmanın asıl bölümünü oluşturan “Görüş Ayrılıklarının Niceliği” bölümünde müellif, Eş'arîlik ile Mâtürîdîlik arasında fikir birliğinin olmadığını, görüş ayrılıklarının sayısal açıdan on, kırk, elli altı, yetmiş üç adede ulaştığını ileri sürer ve iki mezhep arasındaki yirmi üç ihtilâfı açıklar. İki ekol arasındaki ihtilâfın genellikle yüzeysel olarak anlatıldığını, yalnızca Şeyhzâde Abdürrahim ile Ebû Azbe'nin eserlerinde belli ölçülerde ihtilâflardaki aklî ve naklî delillere yer verdiğini belirtmektedir. Müellife göre iki ekol arasındaki

ihtilâfları ve ihtilâfların dayanağı olan delilleri incelemek, iki ekol arasındaki kelâm yönteminin farklılığını da gösterecektir.

Müellif, daha sonra her biri müstakil birer çalışma konusu olabilecek ihtilâf meselelerini incelemeye girişir. Müellif, Eş'arîler ile Mâtürîdîler arasında genel olarak "Allah'ı bilmek", "Hüs'n ve Kubh", "Mümeyyiz Çocuğun Allah'ı Bilmesi", "İrade Özgürlüğü", "Teklîf-i Mâ Lâ Yutâk", "Tekvin", "Allah'ın Kelâm-ı Nefsisi İştirilebilir mi?", "İrade", "Meşîet", "Mahabbet ve Rıza Aynı mıdır?", "Allah'ın Fiillerinde Hikmet Var mıdır?", "Hikmet İlâhî Fiillerde İlet Olarak Gösterilebilir mi?", "İlâhî Fiiller Herhangi Bir Sebep ve Maksat ile Nedenlendirilebilir mi?", "İman Kavramının Hakikati", "İmanın Artması, Eksilmesi", "Mukallidin İmanı", "İman ve İslâm Bir midir?", "İmanda İstisna", "Peygamberlikte Erkeklik Şart mıdır?", "Küfrün Affı Aklen Câiz mi Değil mi?", "İnanmayanlar Farzları ve Vâcipleri Yerine Getirmediklerinden Dolayı Cezalandırılır mı?", "Mürtedin Tevbe Edip Tekrar İman Ettikten Sonra Müslüman Olmasıyla Daha Önce Yaptığı Ameller Kendisine Geri Döner mi?", "Gerçek Güç Zıt Olan İki Şeye El-verişli midir?", "Tevfik", "Allah'ın Va'idinden Dönmesi Câiz midir?" konularında ihtilâf olduğunu söyleyerek iki tarafın ortaya koyduğu delillerle ihtilâfları açıklamaktadır. Eserde zikredilen yirmi üç adet ihtilâflı mesele arasında en önemli temel farkın "irade özgürlüğü" probleminde düğümlendiği söylenmektedir. Öte yandan ihtilâflı meselelerin aslî değil, tâli meselelerde olduğu gözlemlenmektedir. Bundan dolayı keskin ayrımlardan söz edilememektedir.

Müellif, meseleleri incelerken öncelikli olarak ekollerin temel yaklaşımlarını serdetmiş, ardından kendi görüşünü beyan etmiştir. Müellifin meseleleri efrâdını câmi ağyârını mâni şekilde tahlil ettiğini söyleyebiliriz. Gerekli ayrıntılara yer vermiş ama konuyu dağıtmamıştır. Meselâ, tekvin meselesinin izahında müellif önce tekvin kelimesinin lügavî ve ıstilahî anlamlarını vermiş, ardından kelimenin Kur'an ve hadislerde kullanımını varsa bunlara değinmiştir. Ardından Mu'tezile ve Eş'arîler'in tekvin sıfatını kabul ettiğini, Mâtürîdîler'in ise tekvini Allah'ın ezeli bir sıfatı olarak kabul ettiklerini söylemiştir. Ardından iki ekolün görüşlerine dayanak teşkil eden deliller beyan edilmiştir. Meselâ, Eş'arîler meseleye kudret sıfatının taalluku ekseninde bakmaktadır. Onlara göre kudretin iki ilişkisi vardır: Birisi ezeli, diğeri hâdistir. Mümkünlerin var oluşu hâdis olan ilişkiyle meydana gelmektedir. Bu âlem de Allah'ın kudret sıfatının hâdis olan ilişkisiyle meydana gelmiştir. Eş'arîler'e göre bu hâdis olan ilgi "tekvin"den ibarettir. Aynı zamanda Eş'arîler'e göre fiil sıfatları hâdistir. Allah'ın zatıyla kaim değildir. Çünkü fiil sıfatları kudret sıfatının taallukundan ibarettir. Bu taalluk da hâdistir. Taalluk itibarî ve izâfî bir durumdur. İzâfiyet, ancak izâfî nesnelere beraber vardır. O halde mükevvenin hudûsundan tekvinin de hudûsu gerekmektedir. Görüldüğü gibi, tekvinin hâdis olduğunu kabul eden Eş'arîler'e göre şayet

tekvin kadîm olursa, yaratıkların da hepsinin kadîm olması gerektiğini, bunun da muhâl olduğunu savunarak görüşlerini savunmaktadırlar. Mâtürîdîler'e gelince, onlara göre tekvin, Allah'ın bütün âlemi ve âlemden her cüz'ü ezelde değil, bilâkis var olduğu vakit yaratması demektir ki bu da mükevvenen başkadır. Böylece tekvin bâkî, mükevven ise taallukun hudûsu ile hâdistir. Nitekim ilim ve kudret sıfatının taallukatı hâdis olduğu gibi, yaratıkların kadîm olması gerekmemektedir. Mâtürîdîler'e göre diğer bütün kadîm sıfatlarda durum aynıdır. Müellif, misal olarak verdiğimiz bu meselede olduğu gibi tüm meselelerin tahliline ilgili ıstılahları açıklayarak başlamakta ve ardından mezheplerin görüşlerini değerlendirmektedir. Meseleleri tahlil ederken tasvirî bir metot izlemekte ve ardından kendi görüşünü yer yer beyan etmektedir.

Kısa bir sonuç bölümüyle çalışmasına son veren müellif İslâm düşünce tarihinin iki önemli fikir ekolünün görüş ayrılıklarını delilleriyle inceleyerek İslâm düşüncesinin gelişimi noktasında önemli ipuçları vermektedir. Sadece iki fırka arasındaki ayrılıkları belirtmekle yetinmeyip mezhep içindeki ayrı görüşleri de belirtmesi önemli bir noktadır. Kitabın dikkat edilmesi gereken yönü tartışılan konuda diğer fırkaların da özellikle Mu'tezile'nin görüşlerine değinmesidir (s. 51-152). Eş'arîler ile Mâtürîdîler arasındaki ihtilâflara baktığımızda meselelerin sıfatlar ve sıfatların taallukları etrafında cereyan ettiği açıktır. Sıfatlar konusunda önemli tezlere sahip olan Mu'tezile'nin fikirlerinin de meselelere dahil edilmesi kanaatimizce büyük önem arz etmektedir. Çünkü İslâm düşüncesinin gelişmesinde önemli etkileri olan üç büyük ekolün görüşlerini tahlil etmek, bize İslâm düşüncesinin teşekkül süreci ve etkileşimi hakkında önemli bir açılım sağlayacaktır.

Eş'arîler ile Mâtürîdîler arasındaki görüş ayrılıklarının delilleri ile incelendiği bu eser, iki mezhebin kelâm yöntemleri hakkında bilgiler vermesinin yanı sıra, bu iki ekol hakkındaki öncül ve kabullerin çıkarım sürecinin sorgulanması bakımından önemli ipuçları vermektedir. Öncelikli olarak fikrî ihtilâflarda iki ekolün akla bakış açısının etkili olduğu gözlemlenmektedir. Her iki ekolün de meseleleri aklî ve naklî delillerle ispat ettiği sâbittir. Ancak ayrılığın temel noktası aklın sınırı, akla verilen değer veya roldür. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Eş'arîler nasları tevil etmek veya nassın zâhirine hükmetmek için akli kendine hakem tayin etmeyip akli nassın zâhirini teyit eden bir alet gibi kabul etmektedirler. Mâtürîdîler ise akli nakil gibi müstakil bir bilgi kaynağı kabul ederler ve aklın hata edebileceğini daima göz önünde bulundururlar. Eş'arîler gibi akli sırf nassı anlamak için bir alet seviyesinde de görmezler. İki ekol arasında ihtilâfların vuku bulmasındaki temel noktalardan bir diğeri de Mâtürîdîler'in meselelere "hikmet" eksenli, buna mukabil Eş'arîler'in "kudret" eksenli bakmasıdır.

İslâmî ilimler sahasında “asleyn” diye bilinen kelâm ve fıkıh asıllarından biri olan kelâm sahasında, usul/metot geliştiren iki büyük ekolün görüş ayrılıklarını incelemenin bizlere İslâm düşüncesinin gelişimi hakkında bilgi vereceği kanısındayız. Ayrıca günümüzde anlam kayması yaşayan ihtilâf kavramının da bir çatışma anlamına gelmediğini göstermesi bakımından bu ihtilâfların incelenmesi önem arz etmektedir. Eser, tekfir söylemlerinin giderek arttığı ve keskinleştiği günümüzde iki Sünnî ekol arasındaki görüş ayrılıklarının incelenmesi bizlere münazara, ihtilâf, reddiye, âdâbu'l-bahs konularında da fikrî çizginin nasıl olması gerektiğini göstermeye katkı sunacaktır. Ayrıca kelâmî münazaralarda konuların nasıl ele alındığı ve karşıt görüşün buna nasıl cevap verdiği görmek, kelâmî meselelerin itikatlaştırılmaması gerektiğini tekrar gözler önüne sermektedir.

Geçmişte yazılan çeşitli kelâm eserlerinde iki mezhebin görüş ayrılıklarından bahsedildiği bilinmektedir. Fakat iki ekolün ihtilâflarını derli toplu bir şekilde inceleyen müstakil çalışmaların az olduğunu belirtmek gerekir. Görüş ayrılıkları çeşitli kelâm eserlerinde farklı sayılarla zikredilmiştir. Bu görüş ayrılıklarını müstakil bir eserde hem elenerek hem de ayrıntılı bir şekilde incelenmesi alandaki önemli boşluğu doldurmaktadır. Müellif, çeşitli taramalardan sonra tam anlamıyla görüş ayrılığı olarak nitelenenleri seçmiş, meseleleri her iki ekol temelinde inceleyip değerlendirmiştir. Müellifin görüşleri önce iki ekolün kendi içerisinde incelemesi, sonra her iki ekolü karşılıklı incelemesi ve iki ekol haricindeki görüşleri de dahil etmesi, meselelere bakışta objektifliği yakalama konusunda oldukça yardımcı olmuştur.

Eserde, Şeyhzâde Abdurrahim *Nazmü'l-ferâid ve cem'ü'l-fevâid*'i, Ebû Azbe'nin *er-Ravzatü'l-behiyye*'si istisnâî bir kaynak olmakla birlikte, ihtilâfların değerlendirilmesinde önemli rol oynamıştır. Bu iki eser kitabın ana kaynaklarıdır denilebilir. Genelde kaynaklar ve dipnotlar incelendiğinde referans verilen eserlerin sonraki dönemlere ait olduğudur. Mâtürîdilik ile ilgili görüşlerin zikredildiği esnada Mâtürîdî'nin *Te'vilâtü'l-Kur'ân*'ına ve *Kitâbü't-Tevhîd*'ine ayrıca Nesefî ve Nûreddin es-Sâbûnî'nin eserlerine telmihte bulunulmasının yanı sıra, aynı hassasiyetin Eş'arîler için de gerçekleştirildiğini söylemek güçtür. Kitapta sınırlı da olsa, Fahreddin er-Râzî, Cüveynî ve Bâkılânî'nin eserlerine atıflar vardır. Eş'arîliğin temel klasiklerine atıflar yapılmadan ihtilâfların ve tartışmaların incelenmesi kitabın eksik kalan yönüdür. Sonuç olarak Prof. Dr. Emrullah Yüksel'in *Mâtürîdîler ile Eş'arîler Arasındaki Görüş Ayrılıkları* adlı kitabı temel İslâmî ilimler alanında çalışma yapanların veya alan meraklılarının her zaman yararlanabileceği önemli bir eserdir.

Halil İbrahim Delen

(Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)